

Magyar könyvtárosok és bibliográfusok

SZILÁGYI SÁNDOR

(1827—1899)

Magyarországon a kiegyezés utáni években a gyors ütemű kapitalizálódás és a hivatalok számának nagymérvű szaporodása magával hozta az értelmiség számának növelését és a tudományok korszerű fejlesztésének szükségességét. Ennek egyik előfeltétele a magasabb fokú oktatás és a tudományos kutatás szükségleteit kielégítő könyvtárhálózat megteremtése volt.

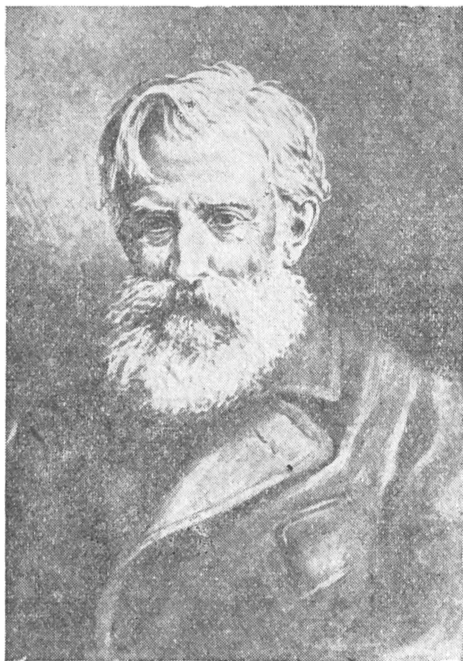
Könyvtárügyünk akkoriban igen alacsony színvonalon állott. Budapesten három nagykönyvtár működött, a múzeumi, az akadémiai és az egyetemi, de a személyzeti ellátottság, könyvbeszerzési hitel egyiknél sem felelt meg a követelményeknek. Noha a hetvenes évek elején az országgyűlés felemelte költségvetésünket, ebből azonban legfeljebb az újonnan megjelent művek megvételére futotta, a régi hiányok pótlására már nem. Vidéken természetesen még rosszabb volt a helyzet, egy-két régi egyházi intézményen kívül nem lehetett használható könyvtárt találni.

A könyvtárak egy része öncélú intézménynek tekintette magát és megnehezítette az anyag használatát. A Múzeum könyvtára például a hatvanas évek elején megkezdett rendezés és rekatalogizálás alkalmából évekig bezárta kapuit a közönség előtt. Olvasótermét később is, egészen a felszabadulásig, csak délelőtt tartotta nyitva. Horváth Árpád, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, jóllehet maga is tudós volt — az egyetemen a történelmi segédtudományokat adta elő —, 1876-ban az amúgy is szerény keretek között mozgó kölcsönzés további korlátozását ajánlotta az egyetemi tanácsnak és erélyes hangon javasolta, hogy a főváros határán túl még intézményeknek se adjanak kölcsön könyvet!

Ilyen viszonyokat talált az 51 éves Szilágyi Sándor, amikor 1878-ban a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatójává neveztek ki.

•

Szilágyi pályáját a szabadságharc előtt fordításokkal, novellák és politikai cikkek írásával kezdte. A Bach korszak elején hatszor próbálkozott folyóirat- és antológia-szerkesztéssel, de az önkényuralom valamennyit betiltotta. 1852-től a nagykőrösi gimnáziumban tanított Arany Jánossal együtt, a kiegyezés után pedig a kultuszminisztériumba neveztek ki miniszteri titkárnak. Emellett a nagykőrösi

évektől páratlan szorgalmú történetíró volt, kiadója egy sereg nagy jelentőségű forrásnak és szerkesztője a *Századok* című történelmi folyóiratnak.

Az új igazgató kiválasztása szerencsésnek bizonyult. Ha nem is rendelkezett könyvtári gyakorlattal; képzettsége, hajlamai és szorgalma hamarosan kiváló könyvtári szakemberré tette. Mint forráskiadó kitűnően értett a bibliográfiához, írástörténethez. Mint szervező célszerűen tudta beosztani a különféle munkaterületeken a rendelkezésére álló munkaerőket. Mint tudós jól ismerte a kutatók igényeit és minden erejével arra törekedett, hogy azokat a könyvtár ki tudja elégíteni. Mint a fiatalság támogatója, atyai barátja, teljes megértéssel viseltetett az egyetemi hallgatók igényei iránt.

Az Egyetemi Könyvtár anyagáról hosszú ideig elavult könyvkatalógusok adtak tájékoztatást. A cédulákra írt betűrendes és szakkatalógus készítését csak 1876-ban kezdték meg. Szilágyi a különböző akták, körlevelek, minisztériumi felterjesztések és jegyzőkönyvek bizonyossága szerint elsősorban ezt a munkát sürgette. 200 000 kötetről kellett címleírást

készíteni! Egyes esetekben — munkaerőhiány miatt — még a teljes bibliográfiai részletességről is lemondott, de nem engedte, hogy emiatt a katalogizálás befejezése évekkal elhúzódjék és így a könyvtár anyagának egy része feltáratlan, hozzáférhetetlen legyen az olvasók részére.

A nyomtatott művek mellett, mint törtenettudós, különösen szívügyének érezte a nagyértékű forrásanyagot, a könyvtár kéziratait. *Az oklevelek szét vannak szórva és nincsenek indikálva, a legfontosabb dolgok katalogizálva sincsenek. Így sem a tudósokat kiszolgálni, sem az írókat gyámolítani nem lehet!* — panaszkolta egy átiratában a rektornak. De nem maradt meg a pusztá panasznál, hanem hosszas utánjárás árán kiharcolt egy új állást ennek a munkának az elvégzésére.

Az olvasók jobb tájékoztatása érdekében szeretne volna nyomtatásban kiadni az egész katalógust. Anyagiak hiányában ez a terv nem sikerült, de annyit elért, hogy az évenkénti gyarapodásjegyzék mellett a kéziratok címjegyzéke is nyomdába került. Az ötkötetes munka első része, a kódexkatalógus 1881-ben jelent meg, az utolsó két kötet azonban már Szilágyi halála után látott napvilágot.

Sokat kellett küzdeni a haladást, a könyvtárfejlesztést akadályozó meg nem értés, a bürokrácia és a maradiság ellen. Hogy ezek mennyire megnehezítették munkáját, legjobban talán a tervszerű könyvbeszerzés érdekében folytatott, jó-részt eredménytelen küzdelme mutatja.

Az Egyetemi Könyvtár 1870-ben évi 2000 forintot költhetett könyvbeszerzésre és kötetítésre, 1871-től pedig 5000 forintot. (Tájékoztató: ugyanekkor a bécsi *Hofbibliothek* dotációja 20 000 forintra rúgott, a *British Múzeum* pedig csupán kötetítésre 75 000 forintot költhetett!) Szilágyi ezért évről évre megpróbálta a rendes beszerzési átalány felemeltetését. Ennek eredményeként a költségvetés 1881-ben 8000, 1892-ben 12 000 forintra emelkedett.

Sajnos, az igazgató még e csekély összeg felett sem rendelkezett szabadon, mert a beszerzési hitelt az egyetemi tanács által megszabott százalékban szét kellett osztani a négy kar között és a beszerzendő könyvek jegyzékét a karok könyvtárbizottságai állapították meg.

Szilágyi kinevezése után azonnal kérte, hogy legalább ezekre a bizottsági ülésekre hívják meg, hogy ott szakszempontból megtehesse észrevételeit és megadhassa az esetleg szükséges felvilágosításokat. A bölcsészettudományi professorok átlátták ennek a javaslatnak a célszerű voltát, a többi kar azonban semmiféle együttműködésre nem volt hajlandó.

»A könyvtári bizottságok legnagyobb részével« — írta másfél éves igazgatói működés után — »még egyetlen egyszer sem érintkezhettem. Ily módon pedig tervszerűen vezetni a könyvtár gyarapodását nem lehet! A gyakorlat megmutatta, hogy egyes tudományzások túlságos pártfogásban részesültek más szakok rovására, némely szaknál pedig a sarkalatos s az alapmunkák sincsenek meg. Megtörtént, hogy roppant drága munkák, melyek más könyvtárban is megvannak, itt is bevásároltattak; hogy egy és ugyanazon munkát két kar is meghozatott!«

Csak 1881-ben sikerült új könyvbeszerzési rendet elfogadtatni az egyetemi tanáccsal. A döntés jogát továbbra is megtartották a könyvbizottságok. Az eljárás ezután is nehézkes, hosszadalmas, bürokratikus maradt: a karok javaslatait a rektornak küldték meg, az további-totta a könyvtárigazgatónak s az igazgató azután a rektor közvetítésével tette meg észrevételeit. Mégis jelentett valami haladást, mert a könyvtár legalább a felesleges, kettős beszerzéseket ki tudta kerülni.

Ilyen nehézségek között különösen fontosnak tartotta Szilágyi azt, hogy a be nem szereshető fontos könyveket más-honnan kérje kölcsön a kutatók részére. Az Egyetemi Könyvtár nemű szolgálatait készséggel és örömmel ajánlotta fel nemcsak nagyszámú tudós barátjának, hanem minden kutatónak.

Természetesen a szükséges művek tekintélyes részét más hazai könyvtárban sem lehetett megtalálni, azokat külföldről kellett meghozatni. 1882-ben külföldi könyvtárból 25 esetben kért kölcsön könyveket. Később ez a szám lényegesen emelkedett és például 1890-ben az Egyetemi Könyvtár kölcsönkérő aktái a há-táron túl 45 könyvtárba, levéltárba jutottak el, a legtöbb helyre nem is egyszer és nem is egy művet kérve.

A külföldi intézmények szívességét igyekezett viszonzni. Amikor például a gráci egyetemi könyvtárnak nehány, a budapesti Egyetemi Könyvtárban nem található *tagnévsorra, címtárra* volt szüksége, ezeket a Nemzeti Múzeum könyvtárából vette kölcsön és úgy adta postára.

Segítő-készsége kiterjedt a fővárostól messze élő írókra, tanárookra, könyvtárosokra, tudósokra is. Vidéki gimnáziumok, jogakadémiák és más intézmények címére már 1882-ben 89 esetben küldte meg kölcsönképp az Egyetemi Könyvtár könyveit. De ezen túlmenően külföld felé is vállalta a közvetítői szerepet és számtalan művet hozatott meg külföldről részükre. A kapott könyveket a kölcsönkérőhöz legközelebb eső könyvtárba, iskolába, plébániára továbbította.

1885-ben egy vidéki középiskola közvetlenül fordult kölcsönzési kérelmével a bécsi egyetem könyvtárához. Elutasították s ezért panaszt tett a minisztériumban. Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter ennek kapcsán felvilágosítást kért Szilágyitól a külföldi kölcsönzésről.

Szilágyi válaszában beszámolt az egyre növekvő forgalomról, dicsérte az osztrák könyvtárak előzékenységét és érthetőnek tartotta, hogy egy ismeretlen magyar középiskolának nem merik odaadni könyveiket. *»De már eddig is több esetben történt«* — írta —, *»hogy a hazai középiskolák hozzánk fordultak s mi a kért könyveket kivettük azoknak és átküldtük. S hogy ez a jövőre is így legyen, annak semmi sem áll útjában.«* Őva inti Trefortot egy elhamarkodott megtorló intézkedés kiadásától, mert az *»csak a mi tudósaink számára volna hátrányos s éppen azért nagyon kérem, hogy a magas minisztérium kegyeskedjék az illető középiskolát oda utasítani, hogy kérésével hozzánk forduljon«.*

Ezzel a felterjesztéssel az Egyetemi Könyvtár hivatalosan elvállalta országos viszonylatban a rendszeres könyvtárközi és külföldi kölcsönzés lebonyolítását. Ezt a feladatot csak évtizedekkel később, 1923-ban vette át tőle egy akkor létesített központi szerv, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. A központ forgalma azonban sokáig jóval szűkebb keretek közt mozgott, így például 1930-ban mindössze 58 könyvet hozott meg külföldről.

Szilágyi néhány évi igazgatói működés után elismert tekintély lett könyvészeti ügyekben. Ezt a tekintélyt mindig

a magyar könyvtárügy érdekében használta fel. Így például Trefort az ő tanácsára bízta meg Petrik Gézátt Szabó Károly művének folytatásával, Magyarország 1712—1860 közti könyvészetének összeállításával. Szilágyi tevékeny részt vett a munkában, átnézte és kijavította Petrik kéziratát, sürgette a minisztériumban a nyomás megkezdését és még olyan apróságokra is gondolt, hogy a szerző részére a vidéki könyvtárakba kedvezményes vasúti jegyet szerezzen.

Szilágyi Sándor több mint két évtizedig, 1899. január 12-én bekövetkezett haláláig állt az Egyetemi Könyvtár élén. Élete végéig fiatalos ügybuzgalommal párosította az öregkor tapasztaltságát és tudását. Ezért tudott eredményesen dolgozni a beszerzés tervszerűbbé tételén, a katalógushálózat kiépítésén, az egyetemi hallgatók jobb kiszolgálásán, tudóstársai kutatómunkájának megkönnyítésén, valamint a bürokratikus és professzori önzés okozta nehézségek elhárításán. Igazgatói működése példamutató nemcsak az akkor élő, hanem a szocializmust építő könyvtárosok számára is. Mert lehet-e méltóbb dicséretet mondani egy könyvtárosról, mint amit a róla szóló megemlékezésben írt Dézsi Lajos:

»Hivatali működésének legszebb sikerét abban találta, hogy igazgatóságának ideje alatt alig jelent meg nagyobb szabású tudományos dolgozat, melynek szerzője hálaosan ne ismerte volna el Szilágyi útbaigazításait s a források megszerzésére nézve pedig készséges közreműködését.«

Vértesy Miklós,

az Eötvös Lóránd T. Egyetem könyvtárának osztályvezetője

Berzsenyi Dániel és a „Nemes Somogyvármegye könyvtára”-nak kapcsolata

A közelmúltban a Kaposvári Állami Levéltárban előkerült a *Nemes Somogyvármegye Könyvtárának* kölcsönzési naplója, amelynek teljes címe: *»Az olvasó szobából könyveket kivívó uraknak Reversális Protocolluma.«* A kölcsönzési naplót 1832 január 1-től 1870 március 1-ig vezették. Benne különösen érdekesek Berzsenyi bejegyzései, aki a könyvtárnak rendes tagja és rendszeres olvasója volt. Irodalomtörténésképpen pedig Somogy korszorús költőjét azok közé az írók közé sorolják, akik keveset, illetve alig olvas-

tak. Kiindulva azokból a tényekből, hogy nincs könyvtára, Sopronban iskoláit sem fejezi be, közelben nem áll rendelkezésre múzeum és könyvtár, műveltebb, olvasottabb emberek között nem érzi jól magát és azért is, mert Kölcseynek adott választát hosszú évekig fogalmazza, csiszolja. Vajon igaz-e az irodalomtörténészek állítása? Vizsgáljuk meg a Reversális Protocollum alapján.

A megyei rendek a kölcsönzési napló vezetését a mindenkori könyvtárörre bízta. Feladata volt a kikölcsönzött művek